

gyezték fel. Eddig azt tartottuk, hogy vitéznek, hősnek lenni férfias tulajdonság. Ez a könyv, amelynek minden elbeszélése a valóság adatain épült fel, csupán művészi köntösét szőtte kiváló írók fantáziája, azt bizonyítja, hogy a magyar fiúk ép olyan férfiak tudnak lenni, mint amilyenek apáik, elődeik voltak. *Gömbös* Gyula honvédelmi miniszternek a könyv elejére iktatott pregnáns emléksorai azt mondják: Azok az ifjak, akikről ezt a könyvet írták, csak méltóknak bizonyultak azokhoz az őseikhez, akik vitézséggel szereztek és tartották meg az országot számukra. A szerkesztő előszava szerint pedig: A trianoni jelenben a nagy magyar jövő ígéretei ők: a magyar ifjúság e névszerint megnevezhető ifjú hősei s velük együtt a magyar ifjúság névtelen hőseinek egész tábora.

Ha végigolvassuk ezeket az elbeszéléseket, amelyeknek egyike-másika valóságos kis remeke az írásművészetnek, önkéntelenül is felülemelkedünk a lehangoló szomorúság fogva tartó érzésén, amelyet a sok, sok fiatal áldozatra való gondolat idéz fel bennünk, és heroikus láz ver könnyeket a szemünkbe, lelkünk megtelik csodálattal és áhitattal. Hiszen voltaképpen gyerekekről van szó, akik az iskola padjairól kerültek a forgatagba, akikből a rendkívüli alkalom váltotta ki a szunnyadó, ősi tulajdonságokat, és önként vállaltak szenvedést, mártíromságot, halált, hogy szolgálatot tessenek áldozatukkal hazájuknak, a haza jövőjének. És a jövőre gondolva, félre kell tennünk minden fájdalmat, minden könnyet. Bizonytalan emberi létünk mi másra is szolgálhatna, mint a jövő élet fölépítésére? Életünkben, halálunkból mindig új emberek, új nemzedékek: a jövő táplálkozik. És a jövőnk talán soha nem volt olyan fontos, mint ma, bilincsbbe vert jelenünkben, amelyet megállítani és megváltoztatni majd talán csak azok fognak, akik most, ennek és más hasonló

irányú könyvnek a példázatain nevelődnek fel.

A kitűnően szerkesztett könyvnek, amely céltudatos tagoltságban sorakoztatja elének a történelmi mult pompás képei után a közelmult világháborúnak, majd a forradalomnak, az ellenforradalomnak és a megszállásnak kimagasló fiatal hőseit, legérdekesebb fejezeteit két asszony-író szolgáltatatta. *Tormay* Cecil kristályosan tiszta írásművészete, a ludovikások balsikerű ellenforradalmi zendülését megrendítő átérzéssel vetíti elének, *Niamessny* Mihályné pedig a temesvári levante-pörről, amelynek tragikusan elhunyt fia volt a főhőse, közli kiadandó naplójának egy részét. Kivülök Bodor Aladár, Gáspár Jenő, Gyallay Domonkos, Komáromi János, Maróthy Jenő, Török Sándor és mások jegyezték felejtethetlen történeteket a hősi magyar ifjúságnak csodálatos nagyságáról ebbe a nagy jövőre érdemes könyvbe. (—)

Tabéry Géza: Vértorony. (Athe-naeum.) — Tabéry az elsők közt ismerte föl az elszakított Erdély írói föladatait és lehetőségeit s azóta is vezéralakjai közé tartozik az ott fölserdült irodalomnak. Nem könnyen találánánk még valakit, aki nála több illetékességgel bocsáthatta volna közre e hősi serdülés *Emlékkönyvét.* (1930.) Szóba kerül ebben a színes, gazdag füzetben a történelmi regény erdélyi reneszánsza is, amelyet jórészt a kényszer hozott létre: az író a mult kosztümeibe burkolja a ma kínjait, hogy veszély nélkül elpanaszolhassa őket. Tabéry szerint a főcél: «devetkőztetni a históriából mindazt, amit a politikum rápatinázott». De akaratlanul elárulja, hogy a tárgyilagos átértékelésen kívül agitatív célja is van, mikor a történelmi regényíró munkáját a «gyakorlati küzdelem fanatikusaival» állítja párhuzamba erkölcsi bátorság szempontjából.

Az igazságkutatás és az irányzatosság közösen is jelentkezhettek, mint Eötvös a Magyarország 1514-ben megmutatta. Tabéry Vértornya is ugyanazt a kort választja tárgyul, de a mai regényíró nem ragaszkodik olyan aggodó gonddal a történelmi igazsághoz. Fontosabbnak tartja, hogy aktív hatóerő legyen. Sok közülük látszólag realisabb, mint a féllábbal még a romantika világában álló Eötvös, tömördek részletadat zsúfolódik kompozíciójába; olyan borzalmas színeket használ föl, olyan *vad középkori* jelenetek ábrázolására vállalkozik, amilyenekről a mult század első felének illedelmes «polgárosult» művészete álmodni sem mert volna, s mégis: ezek a mai történelmi regények százszor gyanúsabbak, mint a XIX. század romantikus korképei; minden álarcon keresztüllátunk s történelmi háttérüket legtöbbször festett kulisszáknak érezzük.

Az elszakított területek irodalmának ezer mentsége van erre, de nem állunk jobban a csonkaországi kísérletekkel sem, az egy Tündéerkertet kivéve. Csupán ennek sikerült maximális aktualitásához a korhűség maximális látszatát is kelteni. Móricz emberformáló ösztöne ugyanis éppen a kultúrálatlan típusok mintázásában leli kedvét leginkább s a magyar multból most csak ennek van a köztudatban «hitele». Ki merné ma úgy megrajzolni a magyar reneszánsz műveltségi viszonyait, mint Kemény a Gyulai Pálban? Ha az író kultúrkörnyezetet keres, idegen alakokkal népesíti be regényét, mint Herczeg vagy Surányi. Móricz is eléggé belül marad annak az elképzelésnek a határain, amelyet Ady körvonalozott: vad bajszú, lármas, mokány nagyúr, meg Dózsa György szenvedő népe; de ő legalább szereti ezeket az alakokat s gazdag változatban mélyíti egyéni jellemeké őket, míg a legtöbb mai írónk, ha történelmi kompozíciókra vállalkozik,

lélekben idegenül áll ezek előtt az alakok előtt s a nagyúrra ráárasztja palettája legfeketebb színeit, a jobbágyot pedig sokszor a legromantikusabb Viola-részvét aranyával glóriázza körül. Ez lehet a legnemesebb szándék sugallata, de történelmi szempontból is tarthatatlan, művészileg pedig, a tizedik, huszadik fölöntésben már elviselhetetlenül ízetlen és unalmas.

Mindez, ismétlem, nem csupán s nem mindenben a Vértoronyra vonatkozik, bár ez sem utolsó példája annak, hogy lehet a választott kort nem szeretni. Tabéry nem szereti a reneszánszot. Végigviszi főhősét Itálián, Beatrice magyarországi udvarán s a Dunai Tudós Társaság szórakozásain: mindenütt csak a sötét árnyakat festi. Ott válik melegebbé a hangja, ahol a regény végén a reformációnak örvendezhet. A Vértorony Tabéryja jellegzetesen barokk szellem, stílusában is, szétágazó kompozíciójában is, hősnőjének bizarr vallásos exaltációjában is, de talán legjellegzetesebben a borzalmas jelenetek részletezésében, amelyek egy erdészcsalád karóbahuzatásának leírásában tetőződnek. Az a nyugodt, kesernyés humorú szellem, amilyennek *Emlékkönyve* mutatja Tabéryt, sehol nem található itt. Mintha valóban, programszerűen sürolgatná történelmünkről a «politikai patinát», bizony nem egyszer a progresszív ártékelők naivságával, amint ez különösen Werbőczy szerepeltetésében látható, mindjárt a mű első lapjain.

Hol hát a regényben az az író, akinek vezéri jussa van a mai Erdély szellemi életében? Színes, hangulatosan megírt részletein kívül főleg abban a diszkrét lírai illatban, amellyel Fugger Katalinnak és három férfiának sorsát körülburkolja. Katalin meglehetősen modern alak, jórészt valami forradalmár diákkisasszony és kis százalékban egy misztikus rajongó keveréke, nem sok illúziókeltő erővel helyezve át

Dózsa korába. De hite, részvéte, emberi nemessége őt teszi a munka legvonzóbb alakjává. Szépsége és jósága bővíti köré a regény három legfontosabb férfihősét, az olasz udvar neveltjéből szerzetessé s kereszties alvezérré vált Darvadó Gergelyt, aki voltaképpen Drágyf-vér, jobbágyba oltva; aztán Drágyf Jánost, aki viszont kakukfiók: nemtelen származású. (Szimbólum, amelynek a regény jóformán semmi hasznát nem tudja venni!) A harmadik férfi Katalin körül Thurzó György kamaragróf; ennek a három különböző társadalmi típusnak az egymás mellé helyezése is jó elgondolás volna, ha kínálkozó ellentéteit az író el nem ejtené. A mese gazdag, érdekes ugyan, de nem egylendületű; túlságosan elágazik és jellemzőresek árán jut előre. Az egyes jelenetek kidolgozása pedig sokszor félmegoldásokkal éri meg. Néha a történelmi beleélés hiánya, máskor az alakok elnagyoltsága vagy az elgondolás közhelyszerűsége okozza ezt.

De föltétlen értéke a regénynek nemes humanizmusa, amely némely divatos elfogultságával sem alacsonyabb rendű, mint az Eötvös Dózsa-regényéé. Tiszteletreméltó bátorsággal nyúl veszélyes erdélyi kérdésekhez s erdélyi volta különösen a mű második részében szembeszökő, ahol a parasztlázadásból mindössze annyit mutat, amennyi a Királyhágón túl lejátszódott. Érdeme e korfestés sok erős, találó vonása, s amit említeni is fölösleges: minden keserősége ellenére hívó, lelkes magyarsága. Nyelve az a stilizált próza, amely az egyszerű elbeszélő hangot manapság szinte merőben kiszorította irodalmunkból: zsúfolt, néha mesterkélt, fölösleges díszekkel sallangozott, de legalább ízes, lendületes és sokszor szükségesen költői.

Ha egymás mellé teszem az *Emlékönyvet*, amely bizonyára inkább pihe-nésűl, különösebb igények nélkül szüle-

tett sa Vértornyot, amelyen a *főmű* minden nekifeszülése érzik, őszintén merem Tabérynak ajánlani, tegyen próbát a társadalmi regénnyel. Aki olyan emelkedetten s élesen látja és láttatja a mostani Erdélyt, azt hiszem, tisztább értéket alkotna a ma anyagából, mintha tovább is történelmi tárgyakkal kísérletezik, amelyek észrevehetően úgysem önmagukért érdeklík.

Juhász Géza.

Stoddard, Lothrop : Lázadás a civilizáció ellen. Fordította: **Horváth Dániel.** Budapest, 1931.

Stoddard arra keresi a feleletet, mi az oka a civilizációk hanyatlásának, s hogyan lehetne elkerülni civilizációnk fenyegető összeomlását. Miután megállapítja, hogy a civilizáció léte olyan társadalmat feltételez, mely oly egyedekből tevődik össze, kik azt fenntartani és erre képes utódoknak átadni tudják, a hanyatlás okát abban látja, hogy a társadalom faji erői elgyengülnek s a civilizáció terhét nem képesek és nem is hajlandók elviselni. A fajta ereje természetesen attól függ, milyen arányban élnek benne értéke-sebb minőségű emberek, s a civilizáció megszületése és fennmaradása azon múlik, olyan-e az arány az értékesebb és értéktelenebb embercsoportok közt, hogy az értékesebbek akarata, mely a civilizáció terheit vállalni képes, elnyomja az értéktelenebbek negációs törekvéseit. Az itt adódó probléma megoldását Stoddard szerint az élet-tan legfrissebb eredményei kínálják. Kiderült ugyanis, hogy az egyén minősége az átörökléstől függ, s ez a minőség a környezet hatására csak kifejlik, formáját nyeri el, de soha meg nem másul, mert alapjai a csiraplazmában biológiailag adva vannak. Ez az «egyenlőtlenség vas törvénye», mint Stoddard írja, s abban a meggyőződésben van, hogy ez az igazság a gondolatoknak olyan hatalmas átalakulását hozza magával, amelyet a